

ENQUETE: PÅ GENBESØG HOS GEORG BRANDES

Inden for bare et par år er der udkommet adskillige bøger af eller om Georg Brandes på andre sprog end dansk: William Banks' *Human Rights and Oppressed Peoples: Collected Essays and Speeches* (2020), Søren Blak Hjortshøjs *Son of Spinoza: Georg Brandes and Modern Jewish Cosmopolitanism* (2021) og Per Dahl & Gert Posselts *Vorlesungen über Friedrich Nietzsche (1888) und Aristokratischer Radicalismus (1889/1890)* (2021). Hertil kommer den flersproglige online-udgave af *Hovedstrømninger* (2019) redigeret under ansvar af Lasse Horne Kjældgaard og Jens Bjerring-Hansen. Rækken af udgivelser synes at fortsætte i 2022-23 med flere engelsksprogede antologier på vej.

På baggrund af de mange nye bøger har vi bedt nogle af Brandes-forskerne om at besvare tre spørgsmål:

- Hvorfor oplever Brandes en øget opmærksomhed i disse år – i Danmark, men også internationalt?
- Hvad er det for en del af Brandes' omfattende virke, der oplever fornyet interesse?
- Hvordan adskiller dit arbejde med Brandes sig fra tidligere og/eller andre aktuelle læsninger af Brandes?

Nedenfor følger svarene fra William Banks, Søren Blak Hjortshøj og Jens Bjerring-Hansen. Per Dahl og Gert Posselt var inviterede, men havde ikke mulighed for at bidrage.

WILLIAM BANKS:

GEORG BRANDES OG DE UNDERTRYKTE FOLK

I en dansk sammenhæng kan det være svært at forstå præcis, hvor uvenlig historien har været ved Georg Brandes. For et århundrede siden stod han i centrum af den verdenslitterære republik; i dag er han praktisk talt glemt udenfor Norden. Som en amerikansk forsker i dansk kultur er det meget tydeligt for mig, fordi mine foredrag om ham hver gang må begynde med et resumé af, hvem han var, hvad han gjorde, hvorfor han var vigtig og hvorfor han *stadigvæk* er vigtig. Men efter så mange årtier i glemsel er der endelig tegn på en fornyet interesse for Brandes, eller i det mindste tegn på, at der er nogle, som arbejder for en sådan. Dette arbejde begyndte med lanceringen af *Digitale Hovedstrømninger* i 2019, og udover de bøger, som diskuteres her, er mindst yderligere to under udgivelse: essaysamlingen *Georg Brandes: Pioneer of Comparative Literature and Global Public Intellectual* (Brill) og min egen opfølger, *The Critic and the Philosopher: George Brandes and Harald Høffding on Nietzsche, Culture, and the Welfare Society* (Wisconsin).

Det jeg kalder "Team Brandes" er dermed en virkelighed. Men om denne gruppe af forskere vil lykkes, om Brandes skal blive ført tilbage til sin retmæssige stilling, forbliver et åbent spørgsmål. Desuden må det understreges, at vores "Brandes-bevægelse" har to forskellige mål. Det første, som kunne kaldes "Brandes-revanchisme", handler om at genindsætte kritikeren i de historiske fortællinger, hvorfra han har været bortvist, f.eks. hans rolle i litteraturvidenskabens grundlæggelse, i Kierkegaard- og Nietzscherceptionen, eller som jeg har beskrevet i min *Human Rights and Oppressed Peoples*, i menneskerettighedernes historie. Det andet mål, som er mere ambitiøst, er at genopvække Brandes som en levende tænker. Som en figur, der har meget at sige til os om den ulykkelige verden, vi har arvet. Denne vigtige distinktion skal styre den følgende kommentar om de to suveræne Brandes bøger, som blev udgivet sidste år, Søren Blak Hjortshøjs *Son of Spinoza: Georg*

Brandes and Modern Jewish Cosmopolitanism og den nye dansk-tysk udgave af kritikerens 1888 *Forelæsninger om Friedrich Nietzsche*, redigeret af Per Dahl og Geert Posselt.

Son of Spinoza er, mildest talt, længe ventet. Ofte har Brandes-forskningen haft tendens til at nedtone kritikerens jødiske arv, og det ikke helt uden grund. Om sin egen såkaldte jødiske identitet skrev Brandes således i 1908: "Jeg tilstaar, at var jeg ikke mit Liv igennem uafsladeligt af Andre bleven erindret derom, saa havde jeg glemt det, saa ringe Betydning har det havt for mig selv." Men som Hjortshøj dokumenterer er virkeligheden mere kompleks, for den unge Brandes havde faktisk udviklet en affirmativ forståelse af (moderne) jødelighed; en forståelse, Hjortshøj beskriver som "den jødisk-relaterede ideelle fremmede," som er "uomgængelig med hensyn til den videre udvikling og skabelse af den moderne verden." Eksempler på denne idealiserede og essentialiserede skikkelse findes i kritikerens tidlige monografier om Lassalle og Disraeli, to figurer som stod på hver deres side af det politiske spektrum, men ikke desto mindre udtrykte den moderne jødiske ånd. Det, der er nyt i Hjortshøjs fortælling, er en hidtil ukendt måde at konstruere kritikerens åndelige udvikling på; her er det afgørende vendepunkt *Der Berliner Antisemitismusstreit*, der affødte en moderne – og racialiseret – form for antisemitisme, som Brandes var øjenvidne til i løbet af sit tyske eksil. Derefter begyndte kritikeren – offentligt, i det mindste – at distancere sig fra sin jødiske baggrund, ikke på grund af nogen intellektuel nyorientering, men mere ud fra "a personal career-oriented motive." Og denne tendens til af-jødificering fortsatte *efter* han (endelig!) blev professor i 1901/2, ikke mindst i hans rolle som redaktør af sine egne *Samlede Skrifter*. Men det ville samtidig være forkert at konkludere, at Brandes – for at citere Walter Sobchak – "stopped being Jewish." Hans tænkning og skrivning blev fortsat til på hans jødiske baggrund, og i sine tre sidste bøger, om rabbineren Jesus, om Petrus, og om Urkristendommen, vendte han eksplicit tilbage til jødedommen.

Hjortshøjs fremstilling er overbevisende, men der er vigtige forskelle mellem hans fortælling, og den jeg selv har præsenteret i *Human Rights and Oppressed Peoples*. I min læsning var vendepunktet for Brandes ikke *Der Berliner Antisemitismusstreit* i 1879-81. Det kom i stedet lidt senere, i 1890'erne,

da han begyndte at revidere sit syn på de europæiske stormagter. For den unge Brandes repræsenterede Frankrig, Tyskland og England de ideale moderne samfund, de var modeller til efterligning for det tilbagestående Danmark. Men i hans vigtige *Tanker ved Aarhundredeskiftet* skriver kritikeren pludselig: "Den afgørende politiske Kendsgerning, vi oplever ved det 19de Aarhundredes Slutning, er denne: De store Magter deler Jordkloden imellem sig." Jeg vil foreslå, at Brandes' "vi" ikke bare betegner danskerne eller de forskellige nordiske folkeslag, men noget mere. Brandes har opdelt verden imellem dem, der erobrer og dem, der erobres. Stormagterne på den ene side og på den anden side en række smålande, der står i vejen samt alle de statsløse, de underkastede nationale mindretal i Eurasien, og, især senere, de mange flere koloniserede folkeslag udenfor Europa. Det kan ikke benægtes, at kritikeren egne oplevelser som jøde i Danmark og hans alt for hyppige sammenstød med den nye, racialiserede antisemitisme var en kritisk faktor i Brandes' udvikling frem imod hans modne position, dvs. det jeg i min bog har kaldt "the international tribune of the rights of peoples." Men jeg er ikke enig i, at den personlige oplevelse af antisemitisme var det afgørende omslag.

Når det er sagt, er *Son of Spinoza* et stærkt første skridt på vejen mod at korrigere den næsten fuldstændige udryddelse af Brandes fra jødiske studier. Nogle af de bedste passager i bogen er Hjortshøjs kommentarer om kritikeren næsten glemte tekstuelle undersøgelser af *Jobs Bog* og *Kohélet*, såvel som de tre sidste monografier. Brandes var en dristig og højst original fortolker af den jødiske historie og tradition, og det er et stort tab for jødiske studier, at hans værk forbliver ukendt. Med hensyn til bestræbelsen på at rekonstruere Brandes som en nutidsrelevant figur, er jeg imidlertid mindre begejstret. Mens Hjortshøj gør ret i at trække forbindelser mellem Brandes' tidlige form for kosmopolitisme og den kosmopolitiske genopvækkelse, som begyndte i 1990'erne, kan jeg ikke se, hvordan denne tradition skulle kunne være et svar på vores nuværende politiske blindgyde – faktisk mener jeg, at 1990'ers kosmopolitanismen er et overstået kapitel. Som Hjortshøj diskuterer i sin konklusion, bliver det mere og mere klart, at den slags økonomisk globalisering, som nykosmopolitismen udsprang af, har svigtet den store majoritet, dem som Nietzsche kalder die Viel-zu-Vielen. Som et

minimum vil jeg foreslå, at den slags kosmopolitisme, som Brandes diskuterer i sine Nietzsche-forelæsninger, dvs. en kosmopolitisme for vindere, er aldeles upassende.

Og dermed skal vi videre til *Forelæsninger om Friedrich Nietzsche/ Aristokratisk Radikalisme*, som ligeledes er længe ventet. I modsætning til tilfældet inden for jødiske studier er Brandes en kendt figur i Nietzsche-forskningen, men dog kun i filosofiens receptionshistorie. Som Nietzsche-*fortolker* er han helt overset, og denne nye dansk-tyske udgave, under Dahls og Posselts fortrinlige redaktion, gør meget for at genindsætte Brandes også i Nietzsche-*fortolkningstraditionen*. Efter min mening er det denne Brandes – Brandes som Nietzsches første læser, hans første kommentator – der er nøglen til at genoprette ham som en nutidstænk. Kritikerens Nietzsche-portræt – som udvikles i forelæsningerne, i "Aristokratisk Radikalisme" og endnu tydeligere i debatten med Høffding – har sin styrke i sin trofasthed mod sit objekt, for Brandes forsøger ingenlunde at skjule de frygtelige implikationer af Nietzsches tænkning. Og det radikalaristokratiske program, som Brandes fremlægger – og som modtog Nietzsches personlige bifald – er vitterligt skrækindjagende. Betraget som doktrin kræver den aristokratiske radikalisme en fuldstændig omorganisering af samfundet. Her skal næsten al magt og alle ressourcer tildeles det såkaldt "kulturfremmende Mindretal" – et kulturproducerende mindretal, som samtidig skal nyde massernes ubetingede lydighed. Hvis "kulturen" skal overleve i moderniteten, er det nødvendigt med intet mindre end et sådant diktatur af *die Philosophen, Künstler und Helligen* (filosofferne, kunstnerne og de hellige).

Det var den Nietzsche – dvs. den reaktionære og udemokratiske Nietzsche – der først trådte frem for den europæiske offentlighed. Denne figur er nu næsten ukendt, for filosofiens senere beundrere – dem som Domenico Losurdo har kaldt "uskyldighedshermeneutikerne" – har gradvist undertrykt de ubehagelige aspekter af Nietzsches tænkning. Den Nietzsche, vi møder i dag – dvs. den "Kaufmanniserede" Nietzsche eller den franske, postmodernistiske Nietzsche – hører for det meste til det politiske venstre. Men som jeg foreslår i min kommende bog, så er den gamle, Brandesianiske Nietzsche stadig iblandt os. I en vis forstand er Nietzsches forventede opstand kommet til at ske; i dag er vi styret af et aristokrati, men det er

kapitalens aristokrati. Det eneste, der har ændret sig, er vores forståelse af, hvad det er, der udgør menneskelig storhed; nu er det kapitalens store mennesker, som fungerer som "kulturens kilde," faktisk som kilden til al værdi. Nietzsche har vundet netop den halvdel af verden, som han ønskede.

Nietzsches forhold til det neoliberale højre blev længe undervurderet, men siden Corey Robins "Nietzsche's Marginal Children: On Friedrich Hayek" (2013) er de afgørende forbindelser imellem dem begyndt at komme i fokus – filosofiens skygge, synes det, hænger over os, på måder vi hidtil ikke har forstået. Og siden Losurdos *Nietzsche, il ribelle aristocratico* (2002, engelsk udgave 2021) er Nietzsche på ny blevet sat under lup fra venstre, ikke det affirmative og postmodernistiske venstre, men det nye anti-kapitalistiske venstre, som søger efter en vej ud af den radikal-aristokratiske verden, vi har arvet. Dahls og Posselts nye udgave af kritikerens Nietzsche-forelæsninger er et væsentlig bidrag til det projekt.

SØREN BLAK HJORTSHØJ:

OM BRANDES' JØDISKE KOSMOPOLITISME

I Brandes-forskningen har Georg Brandes primært været forstået som en såkaldt "assimileret jøde", der distancerede sig fra det jødiske. I min nyligt udgivne bog *Son of Spinoza: Georg Brandes and Modern Jewish Cosmopolitanism* (2021) læser jeg Brandes på en anden og ny måde, nemlig som en i høj grad jødisk-præget kosmopolitisk intellektuel. I bogen viser jeg, hvordan de jødiske tematikker i Brandes' forfatterskab og virke særligt løber parallelt med de kosmopolitiske tematikker. Bogens fokus på Brandes' sammenstilling af kosmopolitisme og jødiskhed går som sådan fint i spænd med den fornyede interesse, der er kommet på Brandes inden for de seneste år, også internationalt – her er William Banks bog *Human Rights and Oppressed Peoples* et godt eksempel. Samtidigt er nysgerrigheden efter jødisk kultur og det jødiske mindretal i Danmark og Brandes' rolle heri også voksende i disse år. Jeg vil vende tilbage hertil, men først vil jeg forklare, hvordan min bog præsenterer Brandes' sammentænkning af jødiskhed og kosmopolitisme som en ny måde at forstå Brandes' forfatterskab og virke på. Bogens fokus på dette emne er ikke at forstå som et forsøg på at udelukke

hidtidige, mere klassiske Brandes-læsninger. Nærmere er bogens ærinde at nuancere forståelsen af Brandes' forhold til det jødiske. Tidligere er de fleste jødisk-europæiske inspirationskilder gerne blevet udeladt og degraderet i betydning, når prægningen af Brandes har skullet bestemmes og de vigtigste dele af hans forfatterskab er blevet gjort op (her kan særligt Henning Fengers klassiske og i Brandes-forskningen meget citerede værk *Den unge Brandes* (1957) nævnes). I forhold til tematikken i William Banks' bog er det bl.a. væsentligt at tilføje i forlængelse heraf, at det bestemt ikke kun er "Store Mænd" og nietzscheanske overmennesker, som Brandes hengiver sig til i sit sene forfatterskab. Lige så meget fokuserer Brandes nemlig, særligt efter år 1900, på kulturelt-religiøse minoriteter og den undertrykkelse utroligt mange led under efter den moderne racefikserede antisemitisme og, relateret hertil, de forskellige europæiske nationalismer voksede frem som politiske ideologier fra 1880'erne.

Men hvis vi starter med det jødiske, så er prægningen allerede tydelig, hvis man fx læser de allertidligste skrifter fra Brandes' egen hånd – breve han skrev som 17-18-årig til sin mor. For i disse breve er det uden tvivl den jødiske traditions grundsten, *the Hebrew Bible* eller Det Gamle Testamente, som Brandes oftest refererer til. Hele tiden er historierne herfra i spil som analogier til det, Brandes oplever. Man mærker på den måde, at disse fortællinger har været, hvis ikke den primære dannelseskilde, så i hvert fald en af de vigtigste imellem moder og søn. For Brandes var det jødiske samtidigt et personligt valg. Brandes bekendte sig fx ikke til den ortodokse jødedom og holdt heller ikke Shabbat i en traditionel forstand. Ikke desto mindre plejede han og hans to brødre at komme hjem til deres mor på samme dag i weekenden for at spise især den traditionelle Shabbat-ret *Cholent*, Brandes' yndlingspise. Brandes var på den måde jødisk, som mange danskere i dag er kristne: Han var kulturjødisk.

I forbindelse med at jeg i min bog læser Brandes' fortolkning af jødiskhed sammen med kosmopolitisme er det vigtigt at nævne, at den stærkeste markør i den hidtidige Brandes-forskning faktisk har været at betegne ham som en kosmopolit. Den typiske måde at forstå Brandes' kosmopolitisme på har dog tidligere i Brandes-forskningen været at se Brandes som en kosmopolit i den franske revolutionære tradition, særligt gennem det

kosmopolitiske *citoyén*-ideal og særligt de franske emigrant-forfattere (fx Madame De Staël og Voltaire). Men som jeg viser i min bog, var den kosmopolitiske franske emigrantfigur oprindeligt blevet skabt som figuren den moderne jøde. Det nye i min bog er i forlængelse heraf at vise, at det var en jødisk-relateret kosmopolitisme, som Brandes primært identificerede sig med. I forhold til at forstå, hvordan Brandes opfattede sig selv som værende en del af jødisk-relateret kosmopolitisme, så tematiserer Brandes faktisk allerede dette i sin første publicerede bog, *Kritik og Portraiter* (1870). Og allerede her angives også den hollandsk-jødiske filosof Baruch Spinoza som ophavsmanden til denne jødisk-relaterede kosmopolitisme. Det ses fx i dette citat fra essayet om den dansk-jødiske forfatter M. A. Goldschmidt: "Men den jødiske Aand staar ved Fødselen allerede frit (...) Katholicisme og Protestantisme, classisk og romantisk Civilisation. Alt er ham lige nær og lige fjernt. Han er Søn af Spinoza. Derfor er han fra Fødselen af polemisk stillet mod enhver europæisk Bornerthed, oppositionel, fribaaren og frifødt (...)" (400-401). Da Brandes et par år senere udgiver det, som i dag står som den vigtigste bog i hans forfatterskab, *Emigrantlitteraturen* (1872), er denne figur – den moderne jøde – som nævnt også hovedfiguren. Men det er da under navnet Emigranten. Begge figurer udtrykker idéen om, at individer, der har gjort sig erfaringer fra flere kulturer, bedre kan skabe innovation i en tradition pga. deres kulturelt mindre forforstående udsyn – men ved at kalde figuren for Emigranten fremfor fx Den Moderne Jøde bliver figuren i *Emigrantlitteraturen* tillige en universel figur – alle individer kan som sådan ifølge Brandes gennemleve en eller flere kosmopolitiseringer ved at gøre sig erfaringer med forskellige kulturkredse. *Emigrantlitteraturen* blev i øvrigt opfattet som meget provokerende, da den blev publiceret – Brandes blev nærmest udsat for en hetz af offentlige angreb, mange af dem var også antisemitiske. Det gik så vidt, at Brandes få år senere følte sig nødsaget til at drage i eksil i Berlin, hvor han boede fra 1877-83, fordi danske aviser ikke længere ville publicere hans artikler eller anmelde hans bøger.

Det, som provokerede Brandes' kritikere, var særligt, at han idealiserede sådanne kosmopolitisk-orienterede "fremmede"-figurer og prioriterede dem over det kun at være præget af én national og kristen tradition, som de fleste danskere var på det tidspunkt. Men Brandes fremsætter altså fra

starten af sit forfatterskab en idé om, at kosmopolitisk-orienterede individer er mindre prægede af kulturelle fordomme og derved bedre i stand til at skabe innovationer i enhver given national tradition; det være sig kulturelle produkter, kunst og litteratur, eller fx gennem økonomisk iværksætteri. Brandes oplister også, hvordan de fleste af de moderne vestlige politiske ideologier, det være sig nationalliberalismen, socialdemokratismen, konservatismen eller kommunismen, oprindeligt er blevet udviklet af moderne europæiske jøder som Ferdinand Lassalle, Heinrich Heine, Karl Marx, Georg Jellinek, Ludwig Börne, Moritz Lazarus og Benjamin Disraeli pga. deres mindre dogmatiske udsyn. Denne konstruktive måde at se den kosmopolitisk-orienterede moderne jødiske kultur på oplever jeg i øvrigt, at der er mange her i Danmark, der i disse år er nysgerrige efter og fascinerede af. Når jeg har været ude at holde foredrag om min bog, bl.a. to gange i Politikens Foredragssal, har der været stor interesse, og den årlige *Jødisk Kulturfestival*, som løber over næsten to uger, har også i de senere år meldt om en støt stigende interesse.

Hvis vi vender tilbage til Georg Brandes, så bringer min bog også andre tematikker i spil, som ligeledes oplever fornyet interesse i en akademisk sammenhæng. For i takt med at den moderne antisemitisme og de europæiske nationalismer vokser frem fra 1880'erne, da begynder Brandes parallelt at have større opmærksomhed på kulturelle minoriteter rundt om i Europa, der bliver forfulgt under de forskellige bevægelseres fremmarch. Brandes skriver således i sit sene forfatterskab utroligt mange journalistiske artikler om diverse mindretal i Europa; artikler, som nu er blevet oversat og introduceret til et engelsktalende publikum i William Banks' *Human Rights and Oppressed Peoples*. Banks' bog medvirker dermed til, at der åbnes for nye forståelser af Brandes' forfatterskab, som hidtil har været underprioriteret. Hidtil har der været fokus på at karakterisere Brandes som en tiltagende verdensfjern intellektuel, der nærmest udelukkende skriver om genier og "store mænd" i sit sene forfatterskab. Men denne idé om Brandes som en efterhånden mere og mere arrogant, tilbagestrukken intellektuel, overser hans betydning for den tidlige udvikling af ideen om menneskerettigheder. Den moderne antisemitisme har flere konsekvenser for Brandes' måde at tematisere jødiskhed: Han holder nemlig helt op med at tematisere idealet

om den moderne jødiskhed fra det tidlige forfatterskab – sandsynligvis fordi racebegrebet var en central del af hans beskrivelse af den moderne jøde og kulturfænomener generelt, som det var for mange andre intellektuelle på den tid, fx Ernst Renan. I den kontekst er det samtidig vigtigt at pointere, at det bestemt ikke kun er i Tyskland, at antisemitismen vokser frem fra 1880'erne som en kultur kode, der for flere og flere bliver en måde at forklare og kritisere de ting, som er gået galt under denne intensive moderniserings- og globaliseringsperiode, som fin-de-siècle perioden var. Faktisk bliver Brandes selv en hovedperson i selve skabelsen af den moderne antisemitisme. Det bedste eksempel er nok da en af skaberne af den moderne antisemitiske ideologi Adolf Stoecker fra talerstolen i den tyske Reichstag i 1880 angriber Georg Brandes og kalder ham en hovedrepræsentant for det, han betragter som den subversive "moderne jødiskhed." I den forbindelse er det naturligvis relevant i vores nutid at have større fokus på Brandes' primære reaktioner på den stigende antisemitisme og nationalisme, der voksede frem fra 1880'erne uanset om det igennem disse mange journalistiske artikler om diverse forfulgte og undertrykte minoriteter rundt om i Europa eller tematiseringen af jødiskhed og kosmopolitisme i hans sene forfatterskab. For udover at Brandes i stigende grad i denne del af sit virke går i brechen for og belyser den fremmarchende nationalismes konsekvenser for forskellige mindretal er det også interessant at se, hvordan Brandes i en række essays om Det Gamle Testamente skaber modfortællinger til antisemitismen. Som modfortællinger går Brandes' tematisering af jødiskhedens rolle i opbygningen af den europæiske civilisation nemlig stik modsat den moderne antisemitismes ved at tematisere, hvordan jødisk kultur siden oldtiden har været en essentiel medskaber af den europæiske civilisation. Brandes' udlægning af jøder og jødiskhedens rolle i den europæiske historie udfordrer derved den – på den tid – mere og mere udbredte moderne racefokuserede antisemitismes forståelse af jøderne som "parasitiske" elementer i den europæiske historie. Snarere skal de ifølge Brandes ses som hovedgrundlæggere af den europæiske civilisation og kontinuerligt bidragende *co-constructors*.

JENS BJERRING-HANSEN:
HOVEDSTRØMNINGER I BRANDES-FORSKNINGEN
150 ÅR EFTER GENNEMBRUDET

I år er det 150 år siden, at første bind af Georg Brandes' hovedværk *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes litteratur* blev trykt (litteraturhistorien blev holdt som forelæsninger ved Københavns Universitet fra 1871 og trykt 1872-90). Værket næres af en række produktive spændinger, som – againt all odds – har været medvirkende til, dels at en litteraturhistorie blev til et stykke verdenslitteratur (med oversættelser til tysk, engelsk, russisk, polsk, jiddisch og japansk samt efter forfatterens død: spansk og kinesisk), dels at det gamle værk og forfatteren bag stadig påkalder sig opmærksomhed.

Hovedstrømninger... er i to henseender et pionerværk. Med sin "sammenlignende Litteraturbetragtning" og grænsekrydsende fremstilling er den et innovativt bidrag til en internationalisering af litteraturvidenskaben. Samtidig er litteraturhistorien et centralt bidrag til formuleringen af en moderne europæisk identitet, næret af både faktiske og litterære rejser, møder og netværk på tværs af nationale grænser. Man kan hævde, at begge disse aspekter af *Hovedstrømninger* og værkets forfatter er relevante i dagens globaliserede situation, hvor både disciplinære traditioner og geopolitiske konstellationer er under pres. Det var indlysende for Brandes, at litteratur, humaniora og Europa havde en rolle at spille.

Der er selvfølgelig en indbygget forældelse i de genrer, Brandes excellerede i: faglitteratur, kritik, journalistik og polemik. Fra hovedpersonerne i "det moderne gennembrud" er det da også bidrag fra de skønlitterære forfattere, som Brandes hjalp ud over rampen, der stadig læses bredt: Ibsen og Strindberg især. Snarere end forfatterskabet er det derfor også Georg Brandes som åndstype og som eksemplarisk historisk figur i en afgørende transitionsfase i dansk, europæisk og global historie i årtierne omkring år 1900, der fascinerer den dag i dag, ude og hjemme. Han var både akademiker og "intellektuel", for at bruge en term, som Brandes selv introducerede på dansk. Dansker og verdensborger. Og en motor i hans skrifter og aktiviteter, som forenede disse roller, var en aktivistisk etos, som knyttede Brandes nært til afgørende sociale udviklinger og historiske begivenheder.

Dette vidner nye Brandes-udgivelser om: William Banks om Brandes og undertrykte folkeslag, Søren Blak Hjortshøj om Brandes som jødisk kosmopolitisk intellektuel samt Nietzsche-forelæsningerne, som Per Dahl og Gert Posselt netop har udgivet på dansk og tysk.

I centrum for de nævnte udgivelser og den nyeste forskning i det hele taget står især europæeren og den internationale kulturformidler Brandes – for at alludere til Nietzsches berømte skudsmål om Brandes som den "gode europæer og kulturmissionær". Mest slående i sin (deprimerende) aktualitet er måske William Banks' samling, oversættelse og kontekstualisering af Brandes' tekster om menneskerettigheder og undertrykte folkeslag (Georg Brandes: *Human Rights and Oppressed Peoples: Collected Essays and Speeches*, 2020). Her kommer man uden for den kanoniserede del af forfatterskabet og helt tæt på den globalt orienterede intellektuelle og liberale aktivist. I 1904 gjorde Brandes fx opmærksom på "Ruthenerne", dvs. ukrainerne, og deres vanskelige stilling: Som eksempler på "lidet lykkelige Folk" i det russiske rige vil enhver "nævne Polakker, Finner, Jøder, Georgiere, Armeniere", anfører han og tilføjer: "Underligt nok har Vesteuropa hidtil næsten ganske manglet Blik for, hvorledes et meget større Folk under russisk Scepter, end noget af de nævnte, i denne Krise er sindet. Og dog foreligger der utvetydige Vidnesbyrd derom" (citeret efter *Samlede Skrifter*, bd. 17, 1906, s. 30). I en stor engelsksproget antologi om *Georg Brandes: Comparative Literature Pioneer and Global Public Intellectual* (som kommer på Brill i 2023 med undertegnede samt Anders Engberg-Pedersen og Lasse Horne Kjældgaard som redaktører) lægger flere af bogens bidrag vægt på den både suveræne og udsatte position, som verdensborgeren Brandes talte fra, når han udfordrede stormagters vold og arrogance, hvad enten det handlede om geopolitik (som i tilfældet Ukraine) eller "Verdenslitteratur" (jf. hans essay fra 1899).

I en dansk sammenhæng er Brandes en af de få stemmer tilbage fra 1800-tallet, som stadig indgår i den kulturelle og politiske samtale i Danmark, og som stadig inspirerer og provokerer. Der er Grundtvig og Brandes. Også i den nationale kontekst er det udfordring af en hegemoniske position, som er Brandes' 'claim to fame'. Her tænker jeg selvfølgelig på det gennemgribende opgør med guldalderkultur, nationalromantik, be-

dagede institutioner og stivnede konventioner knyttet til moralspørgsmål, familieliv og kærlighed, som det mest emfatisk og berømt blev artikulert i indledningsforelæsnings til *Hovedstrømninger...*, holdt i november 1871.

Langtidseffekterne af dette "moderne gennembrud", som Brandes selv døbte det siden hen (med bogen *Det moderne Giennembruds Mænd*, 1883) er tydelige i undervisningssystemet. Tusindvis af gymnasielever får stadig serveret historien om gennembruddet med udgangspunkt i Brandes' slogan om moderne litteratur, som den, der sætter problemer under debat. Tilsvarende har Brandes fået lov til at diktere studieordningen på danskstudiet i København. Her afløses et kursus om den ældre litteratur af "Moderne litteratur", der går fra 1870 til nutiden, idet vi totalt abonnerer på Ibsens skudsmål om første bind af *Hovedstrømninger...*, *Emigrantlitteraturen* fra 1872, som "en af de bøger som sætter et svælgende dyb mellem i går og i dag".

I litteraturdebatter er forestillingen om, at litteraturen skal sætte problemer til debat stadig virksomme. Det samme gælder konceptet med kritikeren som en offentlig intellektuel, der knytter kultur og litteratur sammen med politiske spørgsmål og samfundsanliggender, men i begge henseender er Brandes snarere et ubevist pejlemærke, positivt eller negativt, end en forfatter, hvis tekster og biografi unge danske forfattere forholder sig direkte til. I den nationalkonservative kulturkritik, som går tilbage til Brandes' samtid (repræsenteret mest hårdnakket ved antisemitten Harald Nielsen), som blev holdt i hævd af Tidehverv (ikke mindst Søren Krarup) og fik et opsving i forbindelse med systemskiftet og den ny kulturkamp efter 2001, lever Brandes stadig i bedste velgående som diskussionspartner, til dels projektionsfigur for kulturradikalismens fortrydelser. Denne kritik blev der senest samlet op på i bogen *Efter Georg – virkningshistoriske livtag med brandesianismen* fra 2018 (red. af Kristoffer Garne og Johan Christian Nord). Interessant nok bliver væsentlige momenter af den lokale kritik mod Brandes og arven efter ham: anti-danskhed, national selvopgivelse og kulturel relativisering, kraftig nuanceret af den aktuelle internationale udforskning og vinkling af forfatterskabet. Således står fx Brandes' forsvar for sønderjyderne (mod stormagten Tyskland) og dansk (mod verdenssprogene) centralt dér.

I tråd med sådanne spændinger og paradokser i forfatterskabet er udgangspunktet for den førnævnte Brill-antologi, at Brandes aldrig bare var "Brandes". Han var altid en kritiker, der skrev i og til en særlig situation og for et specifikt publikum, som han forsøgte at påvirke. Vi forsøger at følge og forstå hans udvikling gennem tumultariske tider og i vidt forskellige kulturelle kontekster med stadig opmærksomhed på hans to – sammenfildrede – roller som en pioner i den komparative litteraturvidenskab og som en global "public intellectual".

Antologien skal samtidig (gen)introducere forfatterskabet i en international engelsksproget sammenhæng. I den forstand udgør den et stykke forskningsinfrastruktur ligesom det netsted om *Hovedstrømninger...*, der var den centrale leverance i det forskningsprojekt, som bogen udspringer af (*Digitale Hovedstrømninger*, 2016-19). Netstedet rummer den første tekst-kritiske og kommenterede udgave af originaludgaven af hovedværket sammen med en række tilknyttede ressourcer: oversættelser, introduktioner, tidslinjer etc. Opsummerende kan man sige, at vores Brandes-forskning og -dokumentation – ligesom mange andre samtidige projekter – som et væsentligt element har sørget for at tilvejebringe et nyt grundlag for udforskning af både kendte og ukendte Brandes-tekster og kontekster.¹

1 *Digitale Hovedstrømninger/Digital Currents*: www.georgbrandes.dk
Georg Brandes: Comparative Literature Pioneer and Global Public Intellectual (red. af Jens Bjerring-Hansen, Anders Engberg-Pedersen og Lasse Horne Kjældgaard). Udkommer på Brill i 2023.
Georg Brandes' Main Currents. A Companion (red. af Jens Bjerring-Hansen og Lasse Horne Kjældgaard). Udkommer på Upress i 2022.